

بسم الله الرحمن الرحيم

شایسته سالاری در سیره مهدوی، چگونگی و مصادیق

مهناز سهرابی^۱

نجمه رضوی^۲

چکیده

شایسته سالاری به عنوان یکی از مهم ترین شاخصه های نظام مدیریتی مطلوب، در آموزه های اسلامی و به ویژه در سیره حکومتی امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه) جایگاهی رفیع دارد. این مقاله با هدف تبیین مفهوم شایسته سالاری در سیره مهدوی، به بررسی لغوی و اصطلاحی این واژه پرداخته و با بهره گیری از آیات قرآن و روایات اهل بیت (علیه السلام)، اصول حاکم بر انتخاب کارگزاران در حکومت جهانی امام زمان (عجل الله تعالی فرجه) را تبیین می کند. در ادامه، با تمایزگذاری میان شایسته سالاری و مفاهیمی چون پارتی بازی، حس گرایی و قبیله گرایی، خلوص و عدالت محوری ساختار مدیریتی مهدوی مورد تأکید قرار می گیرد. ویژگی های یاران خاص امام (با تأکید بر نواب اربعه)، جایگاه شایستگان در عرصه های قضاوت، فرماندهی، مدیریت علمی و شهری، و نیز روش های نظارت و سخت گیری بر کارگزاران از جمله محورهای اصلی این پژوهش است. افزون بر آن، در دو بخش تکمیلی، موانع تحقق شایسته سالاری در عصر غیبت و نقش مردم در پیاده سازی این اصل در دوران ظهور بررسی شده است. نتایج پژوهش نشان می دهد که شایسته سالاری در سیره مهدوی، نه تنها یک نظام مدیریتی کارآمد، بلکه تجلی عدالت الهی در ساختار حکومتی است که بر مبنای ایمان، تخصص، و تقوا بنا شده و زمینه ساز تحقق جامعه توحیدی خواهد بود.

واژگان کلیدی: شایسته سالاری، سیره مهدوی، حکومت امام زمان (عج)، نواب اربعه، انتخاب کارگزاران،

عدالت اسلامی

^۱. مهناز سهرابی، طلبه پایه پنجم، حوزه علمیه فاطمه الزهرا شیراز، mahsohrabi@gmail.com

^۲. مدرس حوزه، استاد راهنمای مقاله

مقدمه

شایسته سالاری یعنی سپردن مسئولیت‌ها به افراد لایق، توانمند و کارآمد و یکی از اصول مهم در مدیریت صحیح و عدالت خواهانه در جامعه است. در چنین نظامی معیار انتخاب افراد وابستگی‌های شخصی و قومی نیست، بلکه توانایی، تعهد، شایستگی‌های علمی و اخلاقی آنان است این اصل که اکنون به عنوان یک مفهوم مدیریتی و اجتماعی شناخته می‌شود، در منابع دینی و سیره پیشوایان (علیه السلام) ریشه ای عمیق دارد. در آموزه‌های اسلامی، حکومت صالح و کارآمد، حکومتی است که در آن افراد بر اساس معیارهای الهی و انسانی به کار گرفته می‌شوند و عدالت در تمام سطوح آن جاریست. در این میان حکومت حضرت مهدی (عجل الله) به عنوان حکومتی است که در آن عدالت و کمال به اوج خود می‌رسد. روایات بسیاری از ائمه (علیه السلام) به ویژگی یاران و کارگزاران آن حضرت اشاره کردند که همگی بیانگر انتخاب افراد اصلح و شایسته در ساختار حکومتی است.

با وجود اهمیت شایسته سالاری در گفتمان مهدوی تاکنون این موضوع به صورت پراکنده و یا عمدتاً با رویکردی توصیفی و بدون تحلیل نظام مند ارائه شده است. در کتاب (مهدویت و جهانی شدن) نویسنده (بتول دهشیخی)، به خوبی به مفهوم شایسته سالاری پرداخته، اما ارتباط آن با ویژگی‌های حکومت مهدوی به صورت تطبیقی بررسی نشده است. یکی از آثار مورد توجه در حوزه مهدویت، کتاب (آینده جهان) نوشته رحیم کارگر است، که به تبیین ساختار دولت مهدوی می‌پردازد، نویسنده در این کتاب به مباحثی چون آینده پژوهی، نظریه‌های آینده تاریخ و دولت، فرضیه‌های دولت مهدوی و... اشاره کرده است. با این حال، موضوع شایسته سالاری به عنوان یکی از ارکان اساسی مدیریت و حکومت به صورت مستقل مورد بحث قرار نگرفته است. همچنین مقاله (شایسته سالاری و راهبردهای آن در رویکرد اسلامی) از محمدرضا رحیمی تلاش کرده تا شایسته سالاری را در چارچوب نظریه‌های اسلامی و غربی بررسی کند، اما ورود مستقیمی به بحث سیره مهدوی و مصادیق آن در دولت امام زمان (عجل الله) نداشته است.

این مقاله با هدف بررسی شایسته سالاری در سیره مهدوی، به دنبال پاسخ به این سوال است که؛ امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه) چگونه این اصل را در ساختار حکومت خود محقق می‌سازد؟ و چه معیارهایی در انتخاب یاران و مدیران مورد توجه قرار می‌گیرد؟ همچنین برخی از مصادیق آن را مورد بررسی قرار داده و تلاش خواهد شد ابعاد عملی و عینی این اصل در حکومت جهانی حضرت (علیه السلام) روشن تر گردد.

مفهوم شناسی واژه‌های شایسته و شایسته سالاری:

شایسته سالاری در زبان فارسی ترکیبی از واژه‌های «شایسته» و «سالاری» است. «شایسته» صفتی است که از فعل شایستن به معنای سزاوار بودن، گرفته شده است. شایسته یعنی لایق، درخور، مناسب و کارآمد (دهخدا، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۱۷۷۲) از دیگر معانی این واژه می‌توان به مواردی چون؛ با عزت، بدون ایراد، مناسب و موافق، نافع، خوش اخلاق و با ادب اشاره کرد (نفیسی، ج ۳، ۱۹۹۹) کلمه «سالاری» از ریشه سالار و در لغت‌نامه دهخدا به معنای سردار بزرگ، سرکرده، سرپرست، مدیر و فرمانروا و نیز در فرهنگ نفیسی به معنای امیر، رئیس، حاکم و هر شخصی که دارای شغل بزرگ، منصب رفیع و مقام بلندی باشد، بیان شده است. «شایسته سالاری» اسم مرکبی است که؛ به معنای: حکمرانی یا نظامی که در آن، افراد بر اساس شایستگی اداره میکنند، یا انتخاب می‌شوند.

مفهوم «شایسته» در قرآن کریم با واژه‌هایی مانند: **فضلنا، محسنین، متقین، کرما، عباد الرحمن و...** مطرح شده است. در علوم مدیریتی و سازمانی، شایسته به فردی گفته می‌شود؛ که دارای مجموعه‌ای از ویژگی‌های قابل سنجش مانند؛ دانش، مهارت، تجربه، تعهد و اخلاق حرفه‌ای باشد، و بتواند با کارآمدی وظایف خود را انجام دهد.

«سالار» در اصطلاح، به شخص یا نهادی گفته می‌شود که مسئولیت هدایت و مدیریت مجموعه‌ای از افراد یا سازمانی را بر عهده دارد؛ «شایسته سالاری» به نظام یا الگوی مدیریتی و اجتماعی گفته می‌شود که در آن انتخاب افراد، بر اساس معیارهای قابل سنجش مانند: تجربه، لیاقت و کارآمدی صورت می‌گیرد، نه بر اساس رابطه، طبقه اجتماعی، جنسیت و یا قومیت.

شایسته سالاری از دیدگاه اسلام:

در اسلام شایسته سالاری ریشه در اصول توحید، عدالت و مسئولیت پذیری دارد، و به عنوان معیاری الهی برای گزینش در مناصب مختلف جامعه تلقی می‌شود. سنت الهی چنین است که خداوند به هیچ کس جز بر اساس شایستگی، مسئولیتی نمی‌دهد؛ خداوند در این باره می‌فرماید: **«وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ»** (به طور حتم بندگان شایسته و صالح من مدیریت زمین را وارث خواهند شد) (آیه ۱۰۵ انبیا) و آن روز که خداوند بزرگ ابراهیم خلیل را در معرض

آزمایش و امتحان قرار داد، او با پیروزی و سربلندی از آزمایش های گوناگون الهی بیرون آمد. سپس به او گفته شد: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ أَمَامًا» (من تو را برای همه مردم پیشوا و امام قرار دادم) (آیه ۲۴ بقره). همچنین اسلام مدیریت و حکومت کسانی که هیچ گونه سنخیت و مبنای فکری و اعتقادی با مسلمانان ندارند، را به عنوان یک اصل نمی پذیرد و صراحتاً اعلام می کند: «وَلَن يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (خدا هرگز هیچ راه سلطه ای به سود کافران بر ضدمومنان قرار نداده است) (آیه ۱۴۱ نسا). از دیدگاه اسلام ایمان، شرطی اساسی برای گزینش است؛ چه در مدیریت و چه در امور فردی. انسان مومن به خصوص کسی که زمام امور انسان ها را برعهده می گیرد، همیشه باید از پیشگامان در ایمان باشد. از سوی دیگر روایات و احادیث متعددی از اهل بیت (علیه السلام)، بیانگر این نکته است که برای هر مسئولیت، فردی شایسته و واجد شرایط بر اساس معیارهایی چون؛ تقوا، علم و عدالت منصوب می شوند. امام علی (علیه السلام) در این باره می فرمایند: «ولایت و کارگزاران حکومت اسلامی، جز به افراد متدین و امین واگذار نمی شود». (رشاد، ۱۳۸۰، ج ۶، ص ۱۴۶ و ۱۴۹) قرآن کریم در داستان حضرت یوسف (علیه السلام)، به صراحت بر وجود تخصص، امانتداری و قدرت در واگذاری مسئولیت ها تاکید دارد. در جایی که حضرت یوسف (علیه السلام)، به پادشاه مصر می گوید: «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْهَا» (گفت: مرا سرپرست خزانه های این سرزمین قرار ده؛ زیرا من نگهبان دانایی هستم) (آیه ۵۵ یوسف). در کتاب تفسیر نور، نکات قابل تاملی در مورد این آیه بیان شده است؛ از جمله:

- در جایی که لازم باشد، باید به صورت داوطلبانه مسئولیت های مهم را قبول کرد.

- احراز شایستگی قبل از درخواست مسئولیت است.

- وقتی در کاری مهارت کافی وجود دارد باید با اعتماد به نفس خود را عرضه کرد.

- در هر موقعیتی که فرد قرار دارد باید به نظرات افراد پایین تر و مشاوران امین توجه کند.

- تابعیت منطقه ای اصل نیست، همان طور که حضرت یوسف (علیه السلام) مصری نبود اما وارد حکومت مصر شد و مسئولیت گرفت.

- هنگام ضرورت، بیان کردن لیاقت و شایستگی زندگی خود، منافاتی با توکل، زهد و اخلاص ندارد.

- در برنامه ریزی باید سهم نسل آینده محفوظ بماند. (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۴، ص ۲۰۳)

این رویکرد نشان دهنده این نکته است که در نظام اسلامی ارزش های ایمانی و اخلاقی، در ارزیابی صلاحیت افراد، از اهمیت بسزایی برخوردار است.

تفاوت شایسته سالاری با عناوینی مانند حزب گرایی، پارتی بازی و قبیله گرایی:

شایسته سالاری، پارتی بازی و حزب گرایی رویکردهای متفاوتی در انتخاب و واگذاری مناصب و مسئولیت های اجتماعی هستند؛ که هر کدام آثار و پیامد خاص خود را دارند. پارتی بازی یا حزب گرایی مبتنی بر روابط شخصی، منافع متقابل و وابستگی های فامیلی یا حزبی است، حتی اگر فرد صلاحیت لازم را نداشته باشد. قبیله گرایی نیز بر تعلقات قومی نژادی تاکید دارد و افراد صرفاً به خاطر وابستگی های خونی یا قومی در موقعیت های خاص قرار می گیرند نه به خاطر لیاقت یا شایستگی. شایسته سالاری، موجب ارتقا بهره وری به اعتماد عمومی، عدالت اجتماعی و پویایی نظام می شود، اما در مقابل پارتی بازی و قبیله گرایی یا حزب گرایی موجب تضییع حقوق افراد شایسته، کاهش انگیزه نخبگان، فساد اداری، نارضایتی عمومی، شکاف اجتماعی و بی عدالتی در توزیع فرصت ها می شود، و همچنین زمینه را برای نزاع های قومی و سیاسی فراهم می کند.

در آموزه های قرآن کریم، داستان طالوت گویای همین مطلب است. بر اساس آیات ۲۴۶ و ۲۴۷ سوره مبارکه بقره که میفرماید: «قَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَسِعَ عَلِيمٌ» (و پیامبرشان به آنان گفت: بی تردید خدا طالوت را برای شما به زمامداری برانگیخت گفتند: [شگفتا!] چگونه او را بر ما حکومت باشد و حال آنکه ما به فرمانروایی از او سزاوارتریم، و به او وسعت و فراخی مالی داده نشده [پس ما کجا و زمامداری انسانی تهدیدست کجا؟] پیامبرشان [گفت: خدا او را بر شما برگزیده و وی را در دانش و نیروی جسمی فزونی داده؛ و خدا زمامداریش را به هر کس که بخواهد عطا می کند؛ و خدا بسیار عطا کننده و داناست] قوم بنی اسرائیل به دلیل اینکه طالوت دارای نسب و ثروت نبود او را به فرماندهی نپذیرفتند و با این کار مورد سرزنش قرار گرفتند. چرا که خداوند طالوت را که جوانی نیرومند و دانشمند بود، شایسته فرماندهی قوم بنی اسرائیل می دانست هرچند ثروتی نداشت و یا از قوم و قبیله ی خاصی نبود. همچنین در آیه ۱۰ تا ۱۵ سوره قلم می فرماید: «وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ (۱۰)» (و از هر سوگند خورده زبون و فرومایه فرمان مبر) «هَمَّا زَ مَشَاءٍ

مردم در دوران ظهور، در کنار امام خواهند ایستاد تا کارگزاران منتخب او بتوانند در برابر مظالم و دشمنی‌ها ایستادگی کنند. چنین همراهی، زمینه‌ی استقرار کامل عدالت و حکمرانی صالحان را فراهم می‌کند.

- پاسخ‌گویی، نظارت و انتقاد سازنده:

سیره مهدوی تنها بر انتصاب افراد شایسته تکیه ندارد، بلکه استمرار صلاحیت آن‌ها را نیز در گرو نظارت عمومی می‌داند. مردم در زمینه سازی و برپایی حکومت مهدوی، هم برای رسیدن خود به سعادت و هم زمینه سازی برای سعادت دیگران، مشارکتی فعال و متعهدانه دارند و یاران امام، اهل تقوا و پاسخ‌گو در برابر مردم‌اند.

نتیجه‌گیری

شایسته‌سالاری، به‌عنوان یکی از ارکان حکومت عدل الهی، نه‌تنها در آموزه‌های اسلامی جایگاهی ویژه دارد، بلکه در سیره‌ی امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه) به‌صورت گسترده و اصولی اجرا می‌شود. بررسی مبانی قرآنی و روایی نشان می‌دهد که انتخاب کارگزاران در نظام مهدوی، بر اساس معیارهایی چون ایمان، تقوا، تخصص، عدالت‌خواهی و توانمندی صورت می‌گیرد. در این مسیر، افرادی همچون نواب اربعه و یاران خاص امام، نمونه‌هایی بارز از تحقق شایسته‌سالاری‌اند که نه بر پایه رابطه یا نسب، بلکه بر مبنای صلاحیت‌های فردی برگزیده شده‌اند.

از سوی دیگر، بررسی تفاوت شایسته‌سالاری با مفاهیمی مانند پارتی‌بازی، قبیله‌گرایی و حس‌گرایی، نشان داد که نظام مهدوی این گرایش‌های انحرافی را طرد کرده و تأکید خود را بر "حق‌محوری" و "عدالت‌گرایی" نهاده است. حضور شایستگان در عرصه‌های قضاوت، فرماندهی، مدیریت علمی و شهری دوران ظهور، مؤید آن است که کارآمدی در حکومت مهدوی نه یک شعار، بلکه یک ساختار نهادینه‌شده و قابل مشاهده است.

افزون بر این، با افزودن دو بخش مکمل درباره‌ی موانع تحقق شایسته‌سالاری در دوران غیبت و نقش مردم در تحقق آن در دوران ظهور، روشن شد که تشکیل چنین حکومتی نیازمند پیش‌زمینه‌هایی فرهنگی، مدیریتی و اجتماعی در عصر غیبت است. ضعف معیارهای دینی در گزینش مدیران، نفوذ روابط شخصی، و

نبود مطالبه‌گری عمومی، از مهم‌ترین موانع شایسته‌سالاری‌اند که با الهام از سیره مهدوی و تربیت منتظران مسئولیت‌پذیر، می‌توان آن‌ها را برطرف کرد.

در نهایت، استقرار کامل شایسته‌سالاری تنها با حضور امام معصوم محقق می‌شود، اما زمینه‌سازی آن وظیفه‌ای بر عهده‌ی امت منتظر است؛ امتی که باید با شناخت معیارهای شایستگی، حمایت از کارگزاران صالح، و مقابله با ساختارهای تبعیض‌آمیز، خود را برای پذیرش حکومتی الهی، مردمی و شایسته‌محور آماده سازد.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، بحرالعلوم، محمد صادق، **علل الشرايع**، ج ۲، قم، کتابفروشی داوری،
۲. ابن حیون، نعمان بن محمد، **شرح الاخبار فی فضائل الائمه الاطهار**، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دفتر انتشارات اسلامی ۱۳۶۸
۳. اربلی، علی بن عیسی، **کشف الغمه فی معرفت الائمه**، ج ۲، چاپ اول، تبریز، مکتب بنی هاشم ۱۳۸۱
۴. آملی، آیت الله جوادی (دام ضله العالی)، **امام مهدی عجل الله تعالی فرجه موجود موعود**، چاپ شانزدهم، قم، مرکز نشر اسراء، بهار ۱۴۰۱
۵. خزاز رازی، علی بن محمد، **کفایه الاثر النص علی الائمه الاثنی عشر**، قم، بیدار ۱۳۶۰
۶. دوانی، علی، **نواب اربعه یا سفرای امام زمان**، چاپ اول، قم، دبیرخانه دائمی اجلاس حضرت مهدی (عج) ۱۳۸۵
۷. دهخدا، علی اکبر، **لغتنامه دهخدا**، تهران، دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ، ۱۳۹۰ش
۸. دهشیخی، بتول، **مهدویت و جهانی شدن**، چاپ اول، قم، پژوهشکده باقرالعلوم (علیه السلام) ۱۳۸۹
۹. راوندی، قطب الدین، **الخراج الجرائح**، قم، موسسه امام مهدی ۱۴۰۹
۱۰. رشاد، علی اکبر و همکاران، **دانشنامه امام علی (ع)**، ج ۶، چاپ اول، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۰
۱۱. سلیمان، کامل، {مترجم} علی اکبر میرزایی، **روز رهایی**، چاپ اول، قم، همگرا ۱۳۹۵
۱۲. سلیمیان، خدامراد، **نقش مردم در انقلاب جهانی حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه)**، چاپ اول، قم، انتشارات مرکز تخصصی مهدویت پاییز ۱۳۹۲

۱۳. صافی گلپایگانی، لطف الله، منتخب الاثر فی امام الثانی عشر عجل الله تعالی، قم، موسسه السیره المعصومه ۱۴۲۱

۱۴. صدوق، محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، کمال الدین و تمام النعمه، ج ۱، چاپ دوم، قم، دارالکتب الاسلامیه ۱۳۹۵

۱۵. طبسی، نجم الدین، نشانه‌هایی از دولت موعود، چاپ پنجم، قم، مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم ۱۳۸۵

۱۶. علی صمدی، قنبر، سیره امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه)، چاپ اول، قم، انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (عجل الله تعالی فرجه) ۱۳۹۳

۱۷. قرائتی، محسن، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن تهران ۱۳۸۸ ش

۱۸. قرشی، باقر شریف، حیات الامام المهدی (عجل الله تعالی فرجه)، چاپ اول، اصفهان، موسسه تحقیقات و نشر معارف اهل بیت علیه السلام ۱۴۱۷ ق

۱۹. کارگر، رحیم، آینده جهان، چاپ چهارم، قم، انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (عجل الله تعالی فرجه) ۱۳۹۳

۲۰. کاظمی، مصطفی بن ابراهیم، بشاره الاسلام فی علامات المهدی علیه السلام، بیروت، مؤسسه البلاغ ۱۴۲۸ ق

۲۱. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، بیروت، موسسه الوفا ۱۴۰۴ ق

۲۲. مسلم بن حجاج، صحیح مسلم و هو: المسند الصحیح، قاهره، دار التاویل ۱۴۳۵ ق

۲۳. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران، کتابفروشی خیام

۲۴. نعمانی، محمد بن ابراهیم، الغیبه، قم، مدین ۱۴۲۶ ق

۲۵. یزدی حائری، علی، الزام الناصب، چاپ اول، تهران ۱۳۵۱

مقالات:

۱. اعرابی، مصطفی، مقاله ضرورت شایسته سالاری در سیستم اداری کشور، نشریه حافظ، شهریور ۱۳۹۰، شماره ۸۵

۲. رحیمی، محمدرضا، مقاله شایسته سالاری و راهبرد های آن در رویکرد اسلامی، نشریه اسلام و پژوهش های مدیریتی، زمستان ۱۳۹۰، شماره ۳

۳. نوذری، محمد، جعفری نژاد، مسعود، مقاله نقش شایسته سالاری و عدالت سیاسی بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، همایش کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

کتابخانه دیجیتال نور Noorlib.ir